

Mirosław J. Hoffmann

Osadnictwo dorzecza środkowej Łyny w I tysiącleciu p.n.e.

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 155-164

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Mirosław J. Hoffmann

Osadnictwo dorzecza środkowej Łyny w I tysiącleciu p.n.e.

Celem tego opracowania jest analiza osadnictwa młodszej epoki brązu (pierwsza połowa I tys. p.n.e.) i wczesnej epoki żelaza (V—II w. p.n.e.) obszaru, który znajduje się na pograniczu dwóch mezoregionów fizyczno-geograficznych — Niziny Sępopolskiej oraz Wzniesień Górowskich¹. Teren ten wydaje się bardzo interesujący ze względu na szczególne położenie w obrębie południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej. Znajduje się on bowiem w dorzeczu środkowej Łyny — rzeki, która w młodszej epoce brązu i wczesnej epoce żelaza pełniła istotną rolę w kontaktach między mieszkańcami Półwyspu Sambijskiego i osadnikami zasiedlającymi mazurską strefę pojezierną².

Charakterystyka osadnictwa, jako wypadkowej uwarunkowań środowiskowych oraz przemian społeczno-gospodarczych populacji „okupujących i eksploatujących dany teren”³, wymaga omówienia zarówno środowiska naturalnego, jak również charakteru, położenia oraz dyspersji reliktyw miejsc związanych z pobytem i działalnością człowieka, czyli stanowisk archeologicznych⁴.

Rozpatrywany obszar zajmuje powierzchnię nieznacznie przekraczającą 700 km². Jego zachodnią granicę tworzy skraj Wzniesień Górowskich osiągający wysokość ponad 100 m n.p.m., a południową — nieduże wzniesienia wchodzące jeszcze w skład Pojezierza Olsztyńskiego. Rzeźba terenu jest wynikiem akumulacyjnej działalności fazy pomorskiej zlodowacenia bałtyckiego. Osady lodowcowe składają się głównie z glin zwałowych, ilów i piasków o zróżnicowanej miąższości. Na wschód od Bartoszczyca teren pokrywa morena denna o równinnej, typowo zastoiskowej morfologii, zbudowana głównie z glin zwałowych i ilów warstwowych. Równina zastoiskowa rozcięta jest korytami Łyny i jej największego dopływu — Gubra. Wzdłuż Łyny zalegają piaski akumulacji lodowcowej z głazami. Obecnie w jej dolinie oraz w dolinach innych rzek osadzają się twory holocenijskie: mady, mulki oraz pokłady torfu.

Pod względem ukształtowania powierzchni teren ten tworzy mało urozmaiconą, rozległą nieckę, która w środkowej partii obniża się do 40—50 m, natomiast w części południowej i zachodniej wznosi do 80—100 m n.p.m.

Gleby obszaru związane są z utworami naniesionymi przez lodowiec oraz

---

1 J. Kondracki, *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa 1988.

2 Ł. Okulicz, *Kultura kurhanów zachodniobałtyckich we wczesnej epoce żelaza*, Wrocław 1970, ss. 133—134.

3 S. Arnold, *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa 1951, s. 25; F. Persowski, *Uwagi o metodach i zakresie badań osadniczych*, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 1964, t. 12, s. 221.

4 M. J. Hoffmann, *Człowiek a środowisko na Mazurach wschodnich w I tysiącleciu p.n.e.*, w: *Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich. Człowiek a środowisko*, Olsztyn 1999, s. 9.

akumulację rzeczną. Na północy i zachodzie przeważają gleby płowe i brunatne kwaśne utworzone z glin zwałowych, ilów i pyłów, zaliczane do III i IV klasy użytkowej. W południowo-wschodniej partii obszaru dominują dość urodzajne gleby brunatne właściwe z glin zwałowych i ilów o II i III klasie bonitacyjnej. Na wschodzie występują bielice oraz miejscami czerwone ily, będące relikdami krótkotrwałych jezior tworzących się przed czołem lodowca. Spotyka się je na północny wschód od Bartoszczyca oraz w okolicy Sępopola. Występujące w dolinach Łyny i Gubra gleby mułowo-bagiennie i mady zalicza się do I i II klasy użytkowej.

Klimat tego obszaru jest wynikiem ścierania się dwóch podstawowych mas — powietrza, kontynentalnego i oceanicznego. Stąd jego duża zmienność, która przejawia się zarówno w zróżnicowaniu wartości temperatur, jak i sum opadów. Niekorzystnym elementem klimatu są: niższe temperatury, wczesnojesienne i późnowiosenne przymrozki, krótki okres letni, skrócony czas wegetacji roślin (190—200 dni) oraz względnie częste zachmurzenia. Średnia temperatura roczna wynosi około 7°C, lipca 17,5°C, a stycznia — 3,5°C. Pokrywa śnieżna zalega przez 70—80 dni w roku, a średnia roczna opadów oscyluje wokół 600 mm, z największym nasileniem w lipcu i sierpniu oraz niedoborem w kwietniu i maju. W związku z równinnym charakterem obszaru oraz brakiem jezior klimat lokalny cechuje się znacznymi spadkami temperatur w nocy. Ze względu na brak analiz palinologicznych nieznane są cechy paleoklimatu tego obszaru. Domniemywać można, że jego wahania mieszczą się w schemacie opracowanym przez Overbecka dla północnej części Europy Środkowej. Przyjąć więc można, że u schyłku okresu subborealnego klimat był cieplejszy, ze znacznymi zmianami wilgotności. Nieznane są jej oscylacje i ich wpływ na zmiany termiczne. Klimat początku okresu subatlantyckiego był chłodniejszy, jednak również cechował się sporymi wahaniami temperatur i wilgotności. Generalnie był jednak zbliżony do współczesnego⁵.

Obszar ten cechuje się brakiem powierzchniowych zbiorników wodnych. Wyjątkiem jest Jezioro Kinkajmskie (powierzchnia — 1,0 km², głębokość — 0,9 m), położone w południowej części omawianego terenu. Łyna ma silnie poszerzoną dolinę z licznymi zakolami oraz znaczny spadek w profilu podłużnym, wynoszący średnio 0,5 m/km. Rzeka ta, a także Gubra tworzą malownicze doliny urozmaicone stromymi terasami. Inne dopływy Łyny — Bajdycka Młynówka, Pisa, Prawda oraz odprowadzająca wody do Zalewu Wiślanego Bezledka mają słabo wykształcone doliny oraz cechują się słabymi przepływami.

U schyłku XIII w. dorzecze środkowej Łyny zalesione było w prawie 55%. Pozbawione skupisk leśnych były doliny Łyny, Gubra i Bezledki, rejon Jeziora Kinkajmskiego oraz okolice Głomna i Judyt. Zachowane obecnie lasy, z powodu dobrych jakościowo gleb i znacznej podmokłości gruntu, mają bogate podszycie i trawiaste runo leśne, co jest typowe dla borów świeżych, wilgotnych i mieszanych.

Na obszarze tym odkryto dotąd trzydzieści trzy stanowiska archeologiczne z I tys. p.n.e., w tym dziewiętnaście cmentarzysk kurhanowych, w obrębie których zarejestrowano co najmniej sześćdziesiąt cztery kurhany. Pozostałe

⁵ H. Jankuhn, *Wprowadzenie do archeologii osadnictwa*, Warszawa 1983, s. 35, ryc. 16.

punkty osadnicze to cmentarzyska płaskie (w Bartoszycach, stan. VII i Stawnicy, stan. II), sześć skarbow (Bartoszyce, stan. I; Gile; Pieskowo; Stawnica, stan. II oraz Szylina Mała i Wielka), pięć znalezisk luźnych wyrobów brązowych (Judyty, stan. II; Lipica; Sątoczno, stan. II; Sporwiny; Stopki) — być może również reliktyw skarbow oraz zaledwie jedno osiedle, które odkryto w Dąbrowie (ryc. 1). Najpewniej w I tys. p.n.e. użytkowane były też przynajmniej niektóre z licznych na tym obszarze wysoczyznowych osiedli obronnych, które powszechnie datowane są na wczesne średniowiecze. Wprawdzie wszystkie te grodziska, np. Sępopol, Wirwilty (ryc. 2) oraz Wola (ryc. 3), cechują masywne obwałowania o pruskiej — zapewne — proveniencji, jednak posadowienie ich na wysokich cyplach i półwyspach sugeruje możliwość wykorzystania tych miejsc przez osadników we wczesnej epoce żelaza. Preferowali oni bowiem naturalne obronne walory miejsc wybranych na swe osiedla. Przyszłe badania wykopaliskowe mogą sugestię tę potwierdzić lub zanegować.

Z jedenastu stanowisk powstałych w pierwszej połowie I tys. p.n.e., pięć — mianowicie cmentarzyska kurhanowe w Głamsławkach, Głomnie, Judytach, stan. I i III oraz Trosinach — użytkowanych było także we wczesnej epoce żelaza. Z przedziału czasowego między V a III w. p.n.e. pochodzi — oprócz wymienionych nekropoli — siedemnaście innych, nowo założonych punktów osadniczych. Nie odnotowano natomiast stanowisk archeologicznych, które można by datować na młodszy okres przedrzymski, czyli schyłek II oraz I w. p.n.e. Pozostałe punkty osadnicze, tzn. siekierka z tulejką z Lipicy⁶ oraz nekropole kurhanowe z Ławrowa i Pasławek⁷ nie mają sprecyzowanej chronologii.

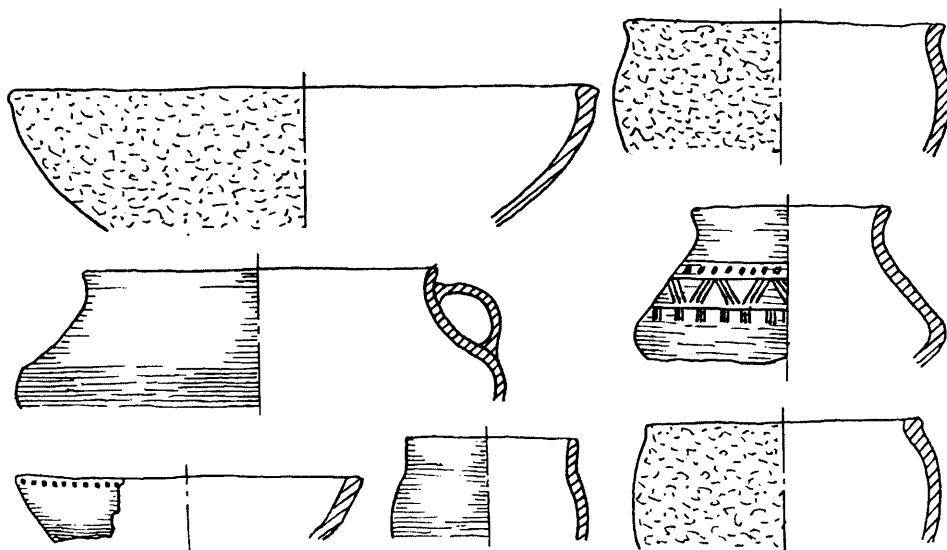
Prawie wszystkie punkty osadnicze z pierwszej połowy I tys. p.n.e. koncentrują się w zachodniej części obszaru, na terenie o powierzchni zaledwie około 50 km² wokół Bartoszyc, a szczególnie na północ od tego miasta. W północnej części tego skupienia grupują się rozległe nekropole składające się z kilku (Głomno) lub kilkunastu kurhanów (Głamsławki, Judyty, stan. I i III). W obrębie tych cmentarzysk chowano zmarłych jeszcze we wczesnej epoce żelaza, a kres funkcjonowania większości z nich przypada najpewniej dopiero na II wiek p.n.e. (np. Głamsławki).

W okresie między V a III w. p.n.e. osadnictwo rozprzestrzeniło się prawie na całym analizowanym obszarze. Oprócz skupienia uformowanego jeszcze w pierwszej połowie I tys. p.n.e. w rejonie Bartoszyc — gdzie odkryto dwanaście stanowisk — ślady zasiedlenia we wczesnej epoce żelaza stwierdzono również na innych terenach. I tak, wzdłuż Łyny na północ od Sępopola znajduje się skupienie sześciu stanowisk archeologicznych (skarb z Pieskowa, brązowa siekierka z miejscowości Stopki oraz nekropole kurhanowe z: dawnego Kaydann, Melejd, Ostrego Barda i Wodukajm). W dolnym biegu Gubra i Sajny natomiast wyróżnia się zwarty terytorialnie mikroregion osadniczy, który zajmuje powierzchnię około 10 km². W jego obrębie stwierdzono dotąd: cmentarzysko płaskie w Stawnicy, kurhanowe w Sątocznie, skarb brązowy

6 J. Dąbrowski, *Zabytki metalowe epoki brązu między dolną Wisłą a Niemnem*, Wrocław 1968, s. 188.

7 M.J. Hoffmann, *Źródła do kultury i osadnictwa południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej w I tysiącleciu p.n.e.*, Olsztyn 1999, s. 88, 119.

Ryc. 1. Wybór naczyń glinianych z osiedla w Dąbrowie, pow. Bartoszyce, woj. warmińsko-mazurskie.

odkryty w Stawnicy w 1936 r. przez gospodarza Hoffmanna⁸ oraz zależoną luźno w Sątocznie siekierkę typu skandawskiego⁹.

Nie odkryto dotąd na rozpatrywanym obszarze śladów osadnictwa ze schyłku II i I w. p.n.e. Położony jest on zresztą w obrębie większej strefy nie zasiedlonej najpewniej w młodszym okresie przedrzymskim. Najbliższe bowiem pojedyncze punkty osadnicze z tego czasu znajdują się w rejonie Lidzbarka Warmińskiego oraz na Pojezierzu Mrągowskim, natomiast na północy osadnictwo z ostatniego stulecia p.n.e. zarejestrowano dopiero za Pregolą¹⁰.

Generalnie w pierwszej połowie I tys. p.n.e. punkt ciężkości zasiedlenia tego terenu obejmował rejon Bartoszyce, skąd nastąpiła w następnych wiekach jego ekspansja na inne tereny dorzecza środkowej Łyny, gdzie u schyłku III i w II w. p.n.e. uległo zanikowi. Zwraca uwagę fakt, że rozległe nekropole kurhanowe o długotrwałym czasie użytkowania — np. w Głamsławkach, Głomnie oraz w Judytach (dwa cmentarzyska) — koncentrują się wzdłuż niedużych cieków wodnych — Bezledki oraz Świętojańskiej Młynówki, podczas gdy w otoczeniu dolin większych rzek — Łyny i Gubra — stwierdzono dotąd wyłącznie niewielkie cmentarzyska, np. w Spytajnach, bądź pojedyncze kurhany, m.in. w miejscowościach Ostre Bardo oraz Sątoczno¹¹.

8 M. Wyczółkowski, *Nieznanne materiały archiwalne do stanowisk archeologicznych w Stawnicy, gm. Korsze (dawne Oberteich, Kr. Rastenburg) z archiwum Muzeum im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Kętrzynie, Barbaricum*, 1994, t. 3, s. 210.

9 J. Dąbrowski, *Halsztacka siekierka z tulejką z miejscowości Sątoczno, pow. Kętrzyn*, *Wiadomości Archeologiczne*, t. 22, ss. 356—358.

10 Np. cmentarzyska w miejscowościach Liwny oraz Łunino, oba w rejonie Gwardiejska (Rosja), por. M. J. Hoffmann, *Źródła*, s. 87, 91.

11 *Ibidem*, s. 116, 151.

*Ryc. 2. Grodzisko w Wirwiltach, pow. Bartoszyce, woj. warmińsko-mazurskie.
Fot. Stanisław Fitak.*

*Ryc. 3. Grodzisko w Woli, pow. Bartoszyce, woj. warmińsko-mazurskie.
Fot. Stanisław Fitak.*

Interesująco przedstawia się położenie cmentarzysk w odniesieniu do geomorfologii terenu. Zarówno w pierwszej połowie I tys. p.n.e., jak i w późniejszych stuleciach preferowano wysoczyzny z przewagą moren poza dolinami, względem kulminacji wzniesień ponad krawędziami dolin. W młodszej epoce brązu rzadko zakładano nekropole w rejonie krawędzi dolin rzek, w przeciwieństwie do wczesnej epoki żelaza, kiedy były to najczęstsze miejsca pochówku zmarłych (tab. 1).

Tabela 1. Położenie stanowisk w zależności od form ukształtowania powierzchni w dorzeczu środkowej Łyny.

Typ położenia topograficznego	X—VI w. p.n.e.				V—III w. p.n.e.				II—I w. p.n.e.			
	osiedla		cmentarzyska		osiedla		cmentarzyska		osiedla		cmentarzyska	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Dolina												
A	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
B	—	—	2	28,57	—	—	7	41,18	—	—	—	—
Wysoczyzna												
C	—	—	2	28,57	—	—	3	17,64	—	—	—	—
D	—	—	3	42,86	1	100	7	41,18	—	—	—	—
Razem	—	—	7	100	1	100	17	100	—	—	—	—

A — terasy zalewowe, równiny akumulacji torfowiskowej, równiny zastoiskowe; B — krawędzie dolin rzecznych i jeziornych; C — kulminacja wzniesienia nad krawędzią doliny; D — powierzchnia moreny czołowej poza krawędzią doliny.

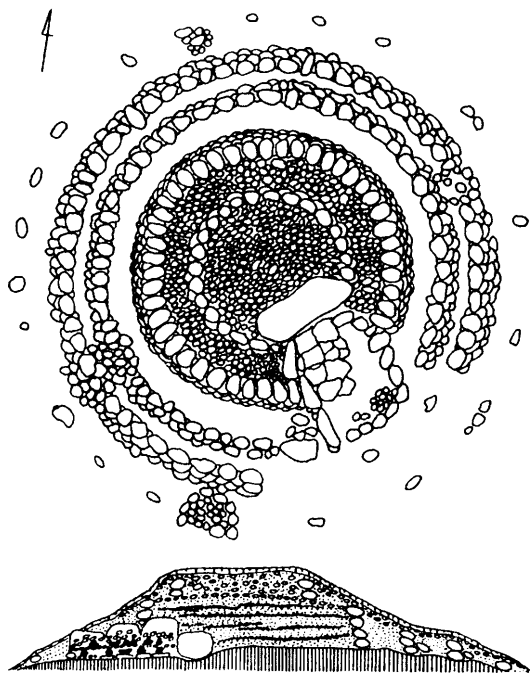
Osadnictwo zarówno w pierwszej połowie I tys. p.n.e., jak też w następnych stuleciach okupowało głównie gleby płowe i brunatne kwaśne z glin zwałowych, ilów i pyłów. Sporadycznie wykorzystywano środowisko naturalne wyrosłe na innych typach gleb. Jedyne wyjątkiem to formacje brunatne właściwe, z którymi związane jest prawie co czwarte stanowisko z wczesnej epoki żelaza (tab. 2).

Nikle i bardzo jednostronne są źródła, które umożliwiłyby wnioskowanie o zaludnieniu i gospodarce tego obszaru. Wyrzykowych danych dotyczących pierwszej kwestii dostarczają tylko trzy, częściowo rozpoznane cmentarzyska. I tak, w obrębie nekropoli w Głamsławkach naliczono czternaście kurhanów, w tym dwa małe i dwanaście dużych.

Z trzech grobowców zbadanych wykopaliskowo, obiekty duże (nr I i III) zawierały 12 i 13 pochówków z wczesnej epoki żelaza (ryc. 4), natomiast mały kurhan nr IV (ryc. 5) mieścił w uszkodzonej skrzyni kamiennej tylko jeden grób z młodszej epoki brązu¹². Liczba pochówków nie oddaje jednak rzeczywistej liczby pogrzebanych osobników, gdyż w skrzyni kamiennej kurhanu nr III wyróżniono kości co najmniej dziewiętnastu osobników, w tym: sześciu mężczyzn, siedmiu kobiet, jednego dziecka i pięciu dorosłych o nieokreślonej płci¹³.

¹² Ibidem, s. 46.

¹³ A. Florkowski, *Analiza antropologiczna przepalonych kości ludzkich wydobytych podczas badań wykopaliskowych w Lesie Głamsławskim, woj. Olsztyn, stan. I* (mps z 1994 r., — Archiwum Działu Archeologii Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie).

Ryc. 4. Kurhan nr I w Glamslawkach, pow. Bartoszyce, woj. warmińsko-mazurskie.

Ryc. 5. Kurhan nr IV w Glamslawkach, pow. Bartoszyce, woj. warmińsko-mazurskie. Fot. Jarosław Sobieraj.

Tabela 2. Położenie stanowisk w stosunku do gleb w dorzeczu środkowej Łyny.

Rodzaj gleby	X—VI w. p.n.e.		V—III w. p.n.e.		II—I w. p.n.e.	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
A	1	9,09	5	22,73	—	—
B	9	81,82	13	59,09	—	—
C	—	—	2	9,09	—	—
D	1	9,09	2	9,09	—	—
Razem	11	100	22	100	—	—

A — gleby brunatne utworzone z glin żwałowych i ilów; B — gleby płowe i gleby brunatne kwaśne utworzone z glin żwałowych, ilów i pyłów; C — gleby bielicoziemne (rdzawe, bielicowe i bielice) utworzone z piasków; D — gleby hydrogeniczne (bagienne i pobagienne).

Zakładając, że w dużych obiektach pochowanych było dwunastu/dziewiętnastu osobników, a w małych po jednym, przyjąć można, że w obrębie nekropolii złożono szczątki stu pięćdziesięciu—dwustu zmarłych, przy czym zdecydowaną większość dopiero we wczesnej epoce żelaza. Równie skromne i niepewne są dane do innych cmentarzysk. W obrębie badanej przez Bujacka nekropolii w Judytach naliczono jedenaście kurhanów. Spośród czterech zbadanych, trzy zawierały po jednym grobie z młodszej epoki brązu, a obiekt nr I mieścił dodatkowo kilka pochówków z V—IV w. p.n.e. W kurhanie nr IV natomiast znaleziono cztery popielnice z przedziału czasowego między VII a V stuleciem p.n.e.¹⁴. Z pewnym prawdopodobieństwem można więc przyjąć, że na cmentarzysku tym spoczywało trzydziestu — pięćdziesięciu osobników. Niewykluczone, że większość to groby z młodszej epoki brązu, co sugeruje fakt, że kurhany zlokalizowane w 1988 r. przez autora, to obiekty niskie i małe — identyczne pod względem formy i wymiarów jak kurhany z Mojtyń i Jełgunia¹⁵. Bardzo liczne groby zawierał najpewniej kurhan z miejscowości Trosiny, zaliczony w dawnej literaturze do typu workiejmskiego, a więc kategorii grobowców kryjących kilkadziesiąt lub kilkaset pochówków. W rozpoznanej sondazowo, niewielkiej części tego kurhanu odsłonięto warstwowo ustawione popielnice, których pierwotna liczba miała wynosić co najmniej kilkadziesiąt¹⁶.

Brak źródeł paleozoologicznych i paleobotanicznych, który wynika, m.in. z bardzo złego rozpoznania osiedli utrudnia rozpatrywanie kwestii gospodarczych. Względnie wiarygodnych danych do ich rekonstrukcji dostarczają pośrednio materiały z lepiej zbadanej pod tym względem, wschodniej części Równiny Sępolskiej, głównie z osiedli w Mołtajnach i Pleśnie. Badania wykopaliskowe tych dwóch stanowisk archeologicznych dowiodły, że podstawą utrzymania ich mieszkańców była hodowla owiec, koni, trzody chlewnej i bydła oraz łowiectwo, m.in. na jelenie szlachetne, sarny, kozły, tury, bobry, wilki, rysie

14 G. Bujack, *Hügelgräber in Juditten, Kr. Pr. Friedland, Oktober 1886*, Prussia, 1887, Bd. 12, ss. 109—110.

15 J. Dąbrowski, *Epoka brązu w północno-wschodniej Polsce*, Białystok 1997, ryc. 84; M.J. Hoffmann, *Cmentarzysko z późnej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Mojtyńnach, woj. Olsztyn, w świetle księgi inwentarzowej Prussia-Museum oraz Kartoteki Hansa Schleifa*, w: *Archeologia ziem pruskich. Nieznane zbiory i materiały archiwalne*, Olsztyn 1999, s. 229.

16 W. Gaerte, *Tätigkeitsbericht der vorgeschichtlichen Abteilung des Prussia-Museums in Königsberg i. Pr.*, Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit, 1934, Bd. 10, s. 22.

i ptactwo oraz rybolówstwo i zbieractwo. Istotne znaczenie miało też odlewnictwo brązu oraz uprawa ziemi¹⁷. Rozpatrywany obszar charakteryzował się wprawdzie u schyłku XIII w. względnie niedużym zalesieniem, jednak jest niemal pewne, że odlesienia te nie dokonały się w wyniku eksploatacji środowiska prowadzonych w pradziejach. Sprawcami ich byli Bartowie, głównie nastąpiły one jednak w czasach kolonizacji krzyżackiej i później. W młodszej epoce brązu i wczesnej epoce żelaza powierzchnia pokryta lasami była z pewnością znacznie większa, a tutejsze lasy porastające dobre jakościowo gleby i podmokłe często grunty cechowały się bogatym podszyciem i trawiastym runem leśnym. Sprzyjały one nie tylko podstawowym typom panujących wówczas systemów gospodarczych, czyli łowiectwu i zbieractwu, lecz również wygonalnej hodowli owiec, kóz, koni, a nawet bydła i trzody chlewnej. Znamienne dla kwestii potencjalnej gospodarki jest też znaczne zagęszczenie punktów osadniczych wzdłuż większych rzek i ich dopływów, a więc w bezpośrednim sąsiedztwie równin akumulacji rzecznej. Stwarzało to możliwości stosowania różnych form intensywnych upraw — zarówno zbożowych, jak i typu ogrodowego — do których szczególnie nadają się niższe strefy krajobrazowe¹⁸. Znaczną rolę w gospodarce osadników dorzecza środkowej Łyny pełniła też zapewne wytwórczość brązownicza, na co wskazuje znalezisko sztabek surowca z miejscowości Gile¹⁹ oraz duża liczba gromadnych i pojedynczych znalezisk wyrobów brązowych. Ich dyspersja, ograniczona właściwie do doliny Łyny i Gubra, świadczyć może o uczestniczeniu osadników z tego terenu w wymianie nadwyżek produkcyjnych między Półwyspem Sambijskim, a zachodnimi i wschodnimi Mazurami.

Powyższe rozważania sugerują, że dorzecze środkowej Łyny jest regionem, gdzie warunki środowiska naturalnego determinowały możliwość rozwoju osadnictwa. Jest to typowy obszar penetracji gospodarczej ludności, dla której rolnictwo nie było jeszcze, ze względów technologicznych, ważną dziedziną działań. Kilkupokoleniowa okupacja osadnicza i eksploatacja środowiska ukierunkowana głównie na hodowlę i wykorzystanie bogactw naturalnych zakończyła się z chwilą przejścia ludności do nowych układów społeczno-osadniczych i gospodarczych. Formujące się w następnych stuleciach, czyli w okresie wpływów rzymskich, struktury plemienne typu wodzowskiego uczyniły z tego obszaru peryferyjną strefę *wzajemnej trwogi* oddzielającą sąsiadujące ze sobą nowe struktury. Sytuacja taka została utrzymana zapewne w głąb wczesnego średniowiecza. Wskazuje na to obecność pruskich strażnic obronnych kontrolujących ruchy w strefach peryferyjnych obszarów określonych w źródłach pisanych jako *ziemie*, będące lokalnymi zespołami ekumen²⁰.

17 W. Gaerte, *Unter den Pfahlbauern des Arklitter Sees. Ein Bild aus ostpreussischer Vorzeit — 2 Jahrtausend v. Christi Geburt*, Gerdauener Kreiskalender, 1923, ss. 42—45; K. O. Rossius, *Die sogenannten Pfahlbauten Ostpreussens*, *Prähistorische Zeitschrift*, 1933, Bd. 24, ss. 24—25, 32, 39—43; J. Gackowski, *Osiedle nawodne z Moltajna. Wstępne wyniki analiz przyrodniczych (próba rekonstrukcji zabudowy)*, w: *Ziemia polskie we wczesnej epoce żelaza i ich powiązania z innymi terenami*, Rzeszów 1992, ss. 355—357.

18 J. Kruk, *Gospodarka w Polsce południowo-wschodniej w V—III tysiącleciu p.n.e.*, Wrocław 1980, s. 114.

19 J. Dąbrowski, *Zabytki metalowe*, s. 61.

20 Ł. i J. Okulicz-Kozaryn, *Wyprawa świętego Wojciecha do Prus. Realia archeologiczne i perspektywy badawcze*, *Barbaricum*, 1994, t. 3, ss. 245—249.

Die Besiedlung im Flußgebiet der mittleren Alle im 1. Jahrtausend v.u.Z.**Z u s a m m e n f a s s u n g**

Der vorliegende Beitrag beinhaltet eine Analyse der Siedlungsgeschichte in der jüngeren Bronze- und frühen Eisenzeit im Flußgebiet der mittleren Alle — einem Gebiet, das an der Schwelle zwischen zwei physikalisch-geographischen Regionen, der Schippenbeiler Tiefebene und der Landsberger Anhöhe liegt.

Auf diesem Gebiet sind bisher 33 archäologische Standorte aus dem 1. Jahrtausend v.u.Z. gefunden worden. Fast alle Siedlungspunkte der 1. Hälfte des 1. Jahrtausends v.u.Z. sind im Westteil dieses Gebietes, nördlich von Bartenstein konzentriert. Zwischen dem 5. und dem 3. Jh. v.u.Z. breitete sich die Besiedlung fast innerhalb des gesamten behandelten Gebietes aus. Es wurden dort allerdings keine Spuren der Besiedlung aus dem ausgehenden 2. und 1. Jh. v.u.Z. Generell lag der Siedlungsschwerpunkt dieses Gebietes um die Mitte des 1. Jahrtausends v.u.Z. um Bartenstein — von dort erfolgte seine Expansion in den kommenden Jahrhunderten auf andere Bereiche des Flußgebietes mittlerer Alle, um gegen Ende des 3. und im 2. Jh. v.u.Z. zu verschwinden.

Gering und einseitig sind die Quellen, die über die Demographie und Wirtschaft im Flußgebiet mittlerer Alle schließen lassen. Aufgrund der Forschungsergebnisse aus Standorten unmittelbar östlich des behandelten Gebietes kann man schließen, daß hiesige Siedler hauptsächlich von der Tierzucht, Jagd und Sammeln lebten. Eine wichtige Rolle in der Wirtschaft der Siedler aus dem Flußgebiet mittlerer Alle spielten auch die Bronzearbeiten. Eine Konzentration der Bronzegegenstände entlang der Täler der Alle und der Guber kann für die Teilnahme der Bewohner dieser Gebiete am Austausch der Produktionsüberschüsse zwischen dem Samland und Westwie Ostmasuren sprechen.

Das Flußgebiet mittlerer Alle ist ein typisches Gebiet der wirtschaftlichen Penetration einer Bevölkerung, für die die Landwirtschaft noch kein wichtiges Betätigungsfeld darstellte. Eine mehrere Generationen andauernde Siedlungsokkupation und Nutzung der Umwelt, hauptsächlich auf Tierzucht und Nutzung natürlicher Bodenschätze ausgerichtet, hörte mit dem Übergang der Bevölkerung zu den neuen sozialen, wirtschaftlichen und siedlungsgeschichtlichen Umständen auf, was gegen Ende des 1. Jahrtausends v.u.Z. stattfand.